

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ
'DEVRİMCİLER' İLE 'YÜZ: 1981' ROMANLARINDAN
HAREKETLE 12 EYLÜL DÖNEMİNDE YAŞANAN DEVLET
GÜDÜMLÜ BASKI VE ŞİDDET SORUNSALI**

**12TH SEPTEMBER 1980 MILITARY COUP IN TURKEY
THE QUESTION OF STATE-SANCTIONED OPPRESSION AND
VIOLENCE IN THE NOVELS 'DEVRİMCİLER' AND 'YÜZ: 1981'**

Ahmet ALVER*

Özet

Bu çalışmada, 12 Eylül askeri darbesini baskı ve şiddetini direkt konu alan Kaan Arslanoğlu'nun 'Devrimciler' ile Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* romanları incelenmiştir. Türkiye'de darbe sonrası, yönetimi siyasilerden devralan askeri idarenin, toplumun bütününe uyguladığı baskı ve şiddete, dönemin aydınları gözüyle bakılarak, bu olguların edebi eserlerde nasıl konu edildiği incelenmiştir. Böylelikle, romancıların dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerini sanatla nasıl bütünleştirdikleri üzerine yoğunlaşarak 12 Eylül askeri darbesinin kültürel bellekteki izleri sürdürmüştür. *Devrimciler* romanı yönetimin baskısı ve sansürüne rağmen dönemin gerçeklerini en cüretkar bir şekilde yansıtan romanlardan biri olması sebebiyle önem arz eder: 'Yüz: 1981' romanı ise 'Devrimciler' romanı gibi bireylere uygulanan şiddet ve baskıyı kurgusunda yer vermesi, askeri idarenin topluma uyguladığı şiddet ve baskıyla oluşturmayı arzuladığı apolitik birey ve toplum modelini konu etmesi yönüyle önemli bir yere sahiptir. Bu roman ayrıca, olayları toplumda ezilen toplumun bakış açısıyla değil, yönetime el koyan orduda vazifeli bir asteğmenin bakış açısıyla ele alması yönüyle de önem arz etmektedir. Çalışmada aynı zamanda, Türk siyasal hayatında, 1960'lı yıllarda başlayıp 1970'li yıllarda etkisini arttıran sosyo-politik olaylar kısaca özetlenmiş, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında yaşanan baskı ve şiddet olaylarının istatistiksel olarak genel bir anatomisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül Romanları, Baskı, Şiddet, Askeri Darbe.

Abstract

The article aims to trace the cultural memories of the 12th September 1980 military coup by focusing on how the novelists unify and harmonize the political and social issues with art. It focuses on the novels of

* The University of Manchester, ahmet.alver@postgrad.manchester.ac.uk

the period which highlights the question of violence and oppression applied by the military after the coup. This work aims to investigate the novels 'Devrimciler' (Revolutionaries) which has a unique place in Turkish literature; it is the most daring novel in terms of reflecting the facts of the state violence despite the severe censorship of the period. The second novel 'Yüz: 1981' (Face: 1981) also deals directly with the themes of violence and oppression of the military regime after the 12 September 1980 coup in Turkey. It is also an important piece of work for portraying the aspects of creating an apolitic society/individual which the military regime which was aiming through an excessive force against civilians. 'Yüz: 1981' is a unique novel which narrates the stories of the oppressed people from the perspective of a second lieutenant who was the officer in the army and took part in the period. The article also highlights the Turkish political history beginning from the 1960s and the political environment of the 1970s which led the 12th September 1980 military coup and its cultural environment.

Keywords: 12 September Novels, Oppression, Violence, Military Coup.

Giriş

Edebiyat, sosyal bilimler arasında insanı ele alan ve buna bağlı olarak da insanın içinde yaşadığı toplumu en çok inceleyen bilim dallarının başında gelir. İnsanı gerek bireysel gerekse de toplumsal bir bakış açısı ile değerlendiren edebiyat bilimi, diğer bir ifadeyle yaşamın estetik ve sanatsal bir tarzda ifade edilmesidir. Edebiyat bu özelliğinden dolayı, toplumun her kesiminden insanı; duygu ve düşüncesi, yaşama dair yaklaşımları, yaşamı yorumlayışı, sevinci, kederi, özlemleri, bunalımları ve hayal kırıklıkları ile konu etmiştir. Yaşamı estetik bir tarzla aktarmayı gaye edinen edebiyat, bu fonksiyonunu yerine getirirken, aynı zamanda içinde var olduğu toplumun gerçekleri çerçevesinde, mensubu olduğu toplumun değer yargılarını, etkileşimlerini, tarihi ve siyasi dinamiklerini, sanatsal varlığını, lisanını, o toplumun politik ve ekonomik yapısıyla bir bütün olarak inceler. Bu çalışmamızda, tarihsel anlamda Türkiye'de geniş çaplı toplumsal ve siyasi kırılmalara sebep olmuş 12 Eylül 1980 askeri darbesinin kültürel hayata etkileri incelenecektir; bu vesileyle toplumun sindirilmesi için yapılan hukuk dışı uygulamalarıyla belleklerde yer edinen 1980 döneminin özellikle de baskı ve şiddet olgusunun kültürel hayata özellikle de romanlara yansıyan izleri ele alınacak.

Ahmet Türkeş, Mehmet Narlı ve Murat Belge gibi o dönemi yazılarında sıkça ele alan eleştirmenler, Türk Edebiyatı'nda gerçek

anlamda politik roman sayılabilecek ilk çalışmaların, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında kaleme alınan 12 Mart romanları olduğunu belirtirler (Belge, 1994: 114; Türkes, 2004: 428; Narlı 2007, 169). Türkiye’de romanın ilk defa politize olması 1970’li yıllarda başlayıp 1980’li yıllarda ivme kazandığı kabul edilse de aslında bu durumun Tanzimat’a kadar uzandığı, yaşanan büyük siyasî ve toplumsal gelişmelerin roman sanatını doğrudan etkilediği bir gerçektir. Bunda, Tanzimat kuşağı romancılarının yazıları vasıtasıyla, toplumun eğitilmesi ve yeniden inşası hususunda kendilerine büyük bir vazifenin düştüğü bilincinin ciddi etkisi vardır. Bu durum, Tanzimat’ın birinci kuşak sanatçıları birer edebiyatçı olmaları yanısıra aynı zamanda, dönemin politik ve toplumsal meseleleriyle yakından ilgilenen politikacı, gazeteci ve fikir adamı olmalarından da kaynaklanmaktadır (Sevinç, 2004: 512). Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte, devrimleri ve Kemalist düşüncüyü topluma yayma görevini üstlenen Türk romanı, 1940’lardan sonraki süreçte de, devrimlere ve merkezi hükümete karşı tavır takınmış, fakir Anadolu insanının maddi-manevi anlamda çektiği sıkıntılara ve yoksulluğa dair sosyal gerçekleri eleştirel bir dille ifade etmede bir araç olarak kullanılmıştır.

1960 ile 1980 yılları arasında yaşanan üç askerî müdahale ve başarısızlıkla sonuçlanan iki askeri müdahale girişimi, sosyal hayatın yeniden şekillendirilmesi ve üstünlerin istediği toplum modelini dayatmıştır. İnşa edilen veya edilmeye çalışılan bu yeni toplum anlayışı, daha önceki dönemlerde de olduğu gibi sosyal gerçekleri ve kültürel hafızayı yansıtmaları açısından dönemin edebi çalışmalarında romancılar için etkin bir rol oynamıştır. Bu yıllardan itibaren edebiyat özellikle de roman, süratle siyasi ideolojilerin etkisi altına girmiş ve bu ideolojilerin geniş halk kitlelerine yayılmasında etkili bir araç olarak kullanılmıştır (Coşkun, 2004: 531).

1960’ların sonunda Avrupa’da patlak veren ve bir süre sonra Türkiye’de de kendini hissettiren öğrenci hareketleri, ülkedeki sağ-sol çatışmasının fitilini ateşlemiştir. Özellikle büyük şehirlerde yoğunluk gösteren bu olaylar, önceleri basit anlamda karşıt görüşteki üniversite gençliği arasında başlamış, sonrasında da ülkenin ileride sosyal ve siyasi dengelerini altüst edecek silahlı bir mücadele haline dönüşmüştür. Politikacıların meseleleri çözmedeki yetersizliği, isteksizliği, siyasi uzlaşının bir türlü sağlanamaması ve birtakım güvenlik birimlerinin sağa karşı tarafgir tutumu olayların büyümesinde etkin rol oynamış, taşlı, sopalı başlayan kavganın bir süre sonra silahlı bir savaşa dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu durumda asker, bir kez daha kışlasından çıkmak zorunda

kalmış ve olaylara müdahale ederek Demirel hükümetini istifaya zorlamıştır. Müdahale sonrası sokak olayları ve anarşi hız kaybetmemiş aksine daha da artış göstermiştir. 1971 yılı Mayıs ayında, İsrail Baskonsolosu Efraim Elrom'un Türkiye Halk Kurtulus Partisi Cephesi (THKP-C) tarafından kaçırılması ve tutuklu arkadaşları serbest bırakılmazsa öldürüleceğinin açıklanması, hükümetin Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi birçok büyük şehirde askerinin dayatmasıyla sıkıyönetim kararı almasına ve geriye dönük yasalar çıkarmasına sebep olmuştur. Böylece geniş çaplı bir cadı avı başlamış ve aralarında Çetin Altan, Erdal Öz, Adalet Ağaoğlu, Fakir Baykurt, İlhan Selçuk, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol ve Anayasa hukuku ders kitabından ötürü AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Mümtaz Sosyal gibi tanınmış entellektüellerin de bulunduğu birçok sol görüşlü insane, baskınlar sonucu gözaltına alınmış, sorgulanmış ve türlü işkencelere maruz kalmıştır. (Ertem, 2006: 27) 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında kaleme alınan 12 Mart romanları, bu dönem Türk siyasi tarihinin kültürel belleğini kaydetmesi yönüyle önem arz etmektedir. Sıkı yönetim ile biraz da olsa durulan sokaklar 1974'e gelindiğinde siyasi cinayetler ile tekrar sarsılmış, 1976 yılından itibaren ise ülkedeki tansiyon ve siyasi kargaşa tavan yapmıştır.

1970'li yılların sonuna doğru kurulan koalisyon hükümetleri, sokaklardaki can güvenliğini sağlayamaz hale gelmiş, ekonomi ise çöküş sürecine girmişti (Kabacalı, 1992: 244). 11 Eylül 1980'e kadar durmaksızın devam eden ve yurt geneline yayılan sağ-sol çatışması ve siyasi cinayetler, partilerin kendi aralarındaki kısır çekişmeler toplumdaki siyasi kutuplaşmayı alevlendirmiştir. Tüm bunlara ek olarak ülke, sokaktaki anarşiyle uğraşırken bir de, ülkenin doğu illerinde artan kürtçülük hareketleri ve bunun neticesinde ortaya çıkan ayrılıkçı terör günden güne artmış, siyasileri çaresiz bir duruma düşürmüştür. Artan anarşiyi kontrol altına alabilmek, ülkedeki asayışı tekrar sağlayabilmek düşüncesiyle ordu, 1960 ve 1971 yıllarında olduğu gibi bir kez daha sahneye çıkarak 12 Eylül 1980'de sabah saat 4'te, TRT radyolarından yayımlanan İstiklal Marşı ve Harbiye Marşı eşliğinde Türk Silahlı Kuvvetleri "İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini...yerine getirme kararı almıştır. 12 Eylül darbesi, yapısı gereği daha önceki müdahalelere hiç benzemeyerek, toplumun her kesimini hedef almıştır. Böylelikle demokrasi, uygulanan aşırı sertlik ile bir kez daha tarihin tozlu raflarına kaldırılmıştır (Cemal, 2004: 16). Kısa bir süre sonra da yurt genelinde sıkıyönetim ilan ederek tutuklamalara, gözaltılara, sorgulamalara ve işkencelere başlanmıştır. 11 Eylül gecesine kadar hızını

kaybetmeden süren anarşi ortamının 13 Eylül’ de derhal sükunete kavuşması, anarşinin istenerek yaratıldığı yorumlarına yol açmıştır. Darbe sonrasında, Genel Kurmay Başkanlığı’nın 1982’de yayınladığı istatistiksel verilere göre; Aralık 1981 - Mayıs 1982 döneminde 14.086’sı “solcu”, 2941’i “ayrılıkçı” ve 347’si “sağcı” olmak üzere 17.734 kişi hakkında örgüt davası açılmıştır. 12 Eylül döneminin İnsan Hakları Derneği tarafından açıklanan kayıtlar ise çok daha çarpıcıdır: Gözaltına alınanlar: 650 bin kişi, dava açılan 210 bin kişi, yargılananlar 230 bin kişi, fişlenenler ise 1.683.000 kişidir (Gürsel, 1998: 812).

12 Eylül’ün toplumun çeşitli kesimlerine olan etkilerini gösteren diğer bir istatistiksel bilgi ise şöyledir; 14 bin kişi siyasi haklarından mahrum bırakılmış, 2000’nin üzerinde basın davası yoluyla 3000 gazeteci mahkemeye verilmiş, 251 kitap yakılmış, 937 film ise yasaklanmıştır. Böylece, 13 gazete hakkında 303 dava açılırken 458 süreli yayının yayımlanmasına izin verilmemiştir. Ayrıca bu dönemde 30 bin kişi de siyasi mülteci olarak İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya ve Yunanistan gibi ülkeler başta olmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerine iltica etmiştir (Karaca, 2001). Yukarıdaki istatistiksel bilgiler gösteriyor ki, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi, Türkiye’de toplumsal ve siyasi yapının temelden sarsıldığı, silah zoruyla, dayatmalarla oluşan yeni bir düzenin temellerinin atıldığı bir kopma noktası olmuştur.

İşkenceye maruz kalanların tam olarak sayısı bilinmemekle birlikte, 12 Eylül darbesi sonrasında 650 bin kişinin gözaltına alındığı çeşitli resmi kaynaklarca doğrulanmaktadır. Bu rakamın tamamı işkence görmese de büyük bir kısmının baskı ve zulma maruz kalıp işkenceyle sorgulandığını söylemek mümkündür. Yeşim Dinçer ‘12 Eylül Romanında İşkence’ adlı yazısında yüz binlerce insanın bilip de polisin ya da askerinin bilmediği bir şeyin “sır” olamayacağını, bunun için de 12 Eylül’de yapılan işkencelerde bilgi edinmekten ziyade caydırma ve cezalandırma gibi amaçların öne çıktığı, “birey”den öte “toplum”un sindirilmesi hedeflendiğini belirtmektedir. İşkence yapılan bedenlerden yükselen çığlıklar bir tür siren vazifesi görmüştür. Toplum “uyarı”yı apaçık duymuş fakat korku ve gözaltına alınma endişesinden dolayı olaylara kulağını tıkayıp bunları unutmayı tercih etmiştir (Dinçer, 2011: 2).

12 Eylül 1980 Darbesinin Kültürel Belleği

Ahmet Türkeş’in “Cumhuriyet tarihinin en kanlı dönemi (2004: 430)” olarak tanımladığı bu dönem, bir toplumun her yönüyle politikadan azledildiği, basın yayının yasaklandığı, kitapların toplatılıp yok edildiği, entellektüellerin, akademisyenlerin gözaltına alınıp işkencelere maruz

bırakıldığı, binlerce gencin zindanlarda çürütüldüğü bir dönem olmuştur. Nurdan Gürbilek, darbe sonrası 80'li yılları, 1960 ve 1971 yılındaki darbelere kıyasla, bir toplumun kendi devleti eliyle yaşayabileceği en sert ve şiddetli, baskıcı dönemi olarak tanımlar (Gürbilek, 2007: 101).

Gürbilek, 1980'li yılları aynı zamanda, daha önce ancak siyasi tasarılar içinde varolabilen, bu tasarıların diline tabi olan kültürel taleplerin, kendilerini ifade imkânını bulabildikleri yıllar olarak da görmektedir (s. 102). Şöyle ki; bir yandan ifade etme ve yazma özgürlüğüne kısıtlama getiren zihniyet aynı zamanda bir söz patlamasının da bilinçli bir şekilde önünü açmıştır. O zamana kadar konuşulmasında sakınca görülen, mahrem kabul edilen cinsellik gibi özel hayata ait mevzular basın ve televizyon aracılığıyla kamuoyunun gündeminde yer almıştır. Gürbilek, özel hayata dair cinsel kavramların toplumsal belleğe yerleştirilmek istenmesini daha çok bir özgürleşme ve bireyselleşme söylemi içinde, her konuya hâkim olmak isteyen otoriter anlayıştan bağımsız olarak söze dökülmek istenmesini gerekçe olarak gösterir. Bu bağlamda 80'li yılların önünü açtığı değişimin en önemli ayaklarından biri olarak mahremiyetin ifşası görülmektedir (s. 23).

12 Eylül'le değişime uğruyan bir diğer unsur da, devletin varlığına tehdit oluşturduğu görüşünden dolayı "sömürü ve emek" gibi sol ideolojiyi temsil eden kavramların kamuoyu nezdinde basitleştirilmesi, haber değerlerinin düşürülmesi ve sadece nostaljik çağrışımları olan içi boş, değersiz kavramlar haline getirilmeleri yönünde kamuoyu oluşturulma çabalarıdır. Bu amaç doğrultusunda gazeteler sansürlenerek risksiz bir alana çekilmişlerdir. Örneğin dönemin büyük gazetelerinden Hürriyet'in hemen hemen tamamı, aile cinayetlerine ayrılmıştır. Macit Balık'a göre bütün bu haberlerde, o sırada yaşanan baskının ve günlük hayatın sıradan bir olgusu haline getirilmiş devlet şiddetinin işaretlerini bulmak imkânsızdır (Balık, 2009: 11). Tam da devletin tekeli haline geldiği bir durumda, şiddet sanki özel hayatın bir olgusuymuş gibi ayrışır; ancak aile içi bir olay olarak anlamlandırılabilir, özel nedenler dışında bir nedeni yokmuş gibidir" (Gürbilek, 2007: 53). Gazeteler böylelikle sansürlenerek daha etkisiz bir hale getirilmiştir.

1980'in etkileri, gazetelere uygulanan sansürün yanısıra, bir yönüyle politikaya temas eden düşünce merkezli tüm alanlar rejime karşı tehdit olarak görülmüş ve devlet tarafından baskı ve şiddete maruz kalarak önce pasifize edilmişler, akabinde de yok edilerek yerlerini yeni yapılandırmalara, oluşumlara ve örgütlenmelere bırakmışlardır. Sağ ve sol olmak üzere her iki ideolojiden, başta entellektüeller olmak üzere

okuyucuların ilgilerindeki değişimler de bu yeni örgütlenmelere ve oluşumlara paralel olarak farklı renklere bürünmüştür. Böylelikle, iktidar sahiplerinin rejime muhalif kesimleri fiziksel ve psikolojik anlamda ölçsüz bir şiddetle yok etme girişiminden entelektüel hayat da payını almıştır. Bir yandan devrimciler, ülkücüler ve muhafazakâr kesim faili meçhullere kurban gitmiş, işkence görmüş, hapishanelere kapatılmış, öte yandan bu ideolojileri destekleyen yazarlar, kitaplar, yayıncılar ve okuyucular aynı derecede tehlikeli görülerek ölçsüz bir şekilde baskı altında tutulmuşlardır (Türkeş, 2004: 430).

Ülkeye hâkim olan 1980 rejiminin toplumu tümüyle depolitize etme anlayışı kısa sürede sosyal yapı üzerinde kendisini hissettirmeye başlamış, edebiyat da bu değişimden nasibini almıştır. Bu bilinçli baskıcı yapılandırmanın sebebi konusunda yazar ve eleştirmenlerin birleştikleri ortak fikir ise, uzun yıllar edebiyat dünyasına hâkim olan özellikle sol ideolojiyi kırmak ve pasifize ederek yok etme fikridir. Berna Moran, Ahmet Oktay gibi entelektüeller de bu fikri destekleyerek darbenin hedeflerinden birinin, 1960'larda filizlenmeye başlayan ve ciddi bir tehlike olarak algılanan sol düşünce yapısını çökertmek olduğuna inanırlar (Moran, 1994: 49; Oktay, 2004: 444). Korkunç bir baskı rejimi ile toplumu sindirmekten öte kalıcı bir etki bırakmayan 12 Mart müdahalesi asıl hedef olarak kendisine solu seçerken, 1980'deki müdahalenin ağırlıklı olarak solun elini ayağını bağlamak, toplumu yıldırma değil, aynı zamanda mevcudu değiştirerek toplumun geneline yeni değerler içeren bir dünya görüşü aşılamaştır. Böylelikle, sadece solu değil beraberinde islamcı ve milliyetçi sağ ideolojileri de temelden çökertmenin yolu açılmış olacağından dolayı bu hedeflere ulaşmak için öncelikle siyasi partilerin kapılarına kilit vurularak toplum depolitize edilmiş, üniversiteler ve basın denetim altına alınarak aydınlar susturulmuş (Moran, 1994: 49), bu yolla, toplumun her kesimi üstünde bir korku imparatorluğu kurulmuştur.

Moran aynı zamanda, Tanzimat döneminden başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte, sosyal gerçekleri temasal anlamda yansıtmayı kendine vazife bilmiş Türk romanının, 1980'lerde siyasetten arındırılmaya çalışılan toplum modeli anlayışıyla, yeni temaların işlenmesine öncülük ettiğini, farklı arayışlara girişen yenilikçi yazarların ise postmodernizm akımının da etkisiyle Türk romanında köktenci bir değişikliğe zemin hazırladıklarını söyler (1994: 53). Bu değişimlerin temelinde Necip Tosun'a göre, "ideolojilere olan inancın sarsılması ve beraberinde kimlik bunalımı ve arayışlar" gelmektedir (Tosun, 2005: 59). Toplumdaki sosyal ve ekonomik değişimler sonucu dar gelirli işçi sorunlarını, köy ve köylüyü,

gelir dağılımındaki eşitsizlikleri vurgulayan romanların yerini, tarihsel kişi ve olaylar, özel yaşam, erotik/pornografik, suç ve suçluluk, homoseksüellik gibi temalar üzerinde yoğunlaşarak sınıfsal olguları ve siyasi konuları dışlayan (Oktay, 2004: 447) romanlar alır. Bu dönemin romanlarında öne çıkan diğer bir konu da Gürsel Aytac'ın belirttiği gibi eylemcilerin 12 Eylül darbesi sonrası yaşayışlarıdır (Aytac, 1999: 85). Yine Necip Tosun'a göre; işkence ve cezaevi, devlet şiddeti, feminizm, cinsellik, özgürlük talepleri, despotizm, üniversite ve diğer akademik kurumlara yapılan baskı, örgüt içinde beliren şiddet eylemleri, ideolojik grupların iç hesaplaşmaları ve içine düştükleri çelişkiler, siyasi ideolojilere olan inancın kaybı, popülizm, ekonomik endişelerin, gündelik geçim, haz ve günlük yaşama dayalı anlayışların yerleşmesi, medya kültürü, ideolojiden ziyade bireyin öne çıkarılıp yüceltilmesi, yazının tematik öneminin azalıp yazarın ön plana çıkması gibi konu ve anlayışlar, 1980 döneminde roman türünün karakteristik yapısını belirlemiştir (Tosun, 2005: 59).

Dönemin darbe sonrasında kaleme alınan ilk edebî ürünlerde, "yukarıdan aşağıya yayılan ve giderek içselleşen sol karşıtı söylemlerle paralellik gösteren bir dil tutturarak romanlarda, geçmiş dönemde yaşananlarla bir hesaplaşmaya girişildiği gözlenir." (Türkeş, 2004: 432) Gürsel Aytac, 80 sonrası eğilimlerinden birinin de "tarih konularına yönelmek, romanın zaman ve mekân öğelerini geçmişe yerleştirmek" (Aytac, 1999: 86) olduğunu savunur. Ahmet Oktay ise, 1980'lerin romanının biçimlendirilirken "emperyal yazın kanunu" (Oktay, 2002: 270) diye nitelediği, kapitalist ülkelerde kaleme alınan romanların ilkesel özelliklerinin göz önünde bulundurulduğu düşüncesindedir. (Oktay, 2002: 444)

1980 Dönemi romanlarında görülen bu yenilikçi ve değişimci anlayış, siyasi ve toplumsal gelişmelerin yanısıra okur profilinin değişmesi, beklentilerine cevap araması ve farklı yazınsal eğilimlerin ortaya çıkması gibi kültürel koşulların dünyada olduğu gibi Türkiye'de kaleme alınan dönemin romanlarında da, farklılığın tetikleyici unsurları arasındadır (Moran, 1994: 52). 1980'le birlikte, romanda ne yazıldığı sorusundan çok nasıl yazıldığına yönelik kaygılar öne çıkmıştır. Biçim kaygıları ve kuramsal tartışmalar ön planda tutulmuş, yapısalılık ve postmodernizm gibi yeni teknik ve anlatım türleri belirlemiştir.

1960, 1970 ve 1980'li yıllarda Türkiye, kardeşin kardeşe, babanın evladına düşman olduğu siyasi çatışmalara ve askeri darbelere tanık olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere edebiyat, özellikle de roman sanatı sosyal hayatta meydana gelen bu gerçekliklere kayıtsız kalamayarak

doğrudan etkilenmiştir. Romanın sosyal gerçeklere olan bu kayıtsızlığı, söz konusu dönemi nasıl aktardığı dikkat edilmesi gereken bir husustur. Türk siyasi ve sosyal yaşamının bu karanlık dönemlerini romancıların bakış açısı ile algıladığımızda ortaya nasıl bir tablo çıktığı, bu romanların tarihsel kaynaklar olarak bahsi geçen dönemden hangi izleri taşıdığı, bizlere dönemin kültürel hafızasını nasıl betimlediği sorusu önem arz etmektedir. Bu çalışmada incelemesi yapılan 12 Eylül dönemine ait toplumsal bir gerçeklik olan devlet baskısı ve şiddetinin, darbe sonrası yazılan eserlerde nasıl ele alındığına dair soruya en doğru cevabı verebilmek için, romanın sosyoloji ve toplumsal gerçeklikle olan ilişkisini ortaya koymak gerekir. Bu nedenle, çalışmanın bir sonraki bölümünde, roman ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiye değinilecektir.

'Devrimciler' ile 'Yüz: 1981' Romanlarında Baskı ve Şiddet Sorunsalı

12 Eylül askeri rejimi, 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu hak ve özgürlüklerle devamlı yükselişte olan siyasi ideolojileri özellikle de solu, anarşinin ana sebebi olarak görmekteydi (Ertem 2006, 42). 12 Eylül 1980'de yapılan müdahale sonrasında, ülkede ilan edilen sıkıyönetim kapsamında öncelikli olarak sol gruplar ve tüm ülke üzerinde baskı kurulmuş; insanlar evlerinden zorla alınıp sorgulanmış, ardından gözaltılar, işkenceler, idamlar ve ölümler insan hakları gözetilmeksizin hukuk dışı bir şekilde uygulanmıştır (Balık, 2010: 10). Bu bağlamda, tüm bu uygulamalara tanıklık eden dönemin bazı romancıları, eserlerinde kurgu olarak özellikle yasakları, baskıcı yönetim anlayışını, tutuklamaları, sorgu odalarında ve ceza evlerinde yapılan işkenceleri, programlanmış fert ve toplum modelini, kaleme aldıkları romanlarda, o günleri tekrar yaşarcasına geriye dönüş (flashback) yöntemi ile ifade etmişlerdir.

Dönemin bir kısım romancılarının da, özellikle 1980'den sonra etkin olmaya başlayan postmodernizm akımının etkisiyle de gerçeklerden uzaklaşan eserler kaleme aldıkları görülmüştür. 12 Eylül dönemi kayıtlarında, yaklaşık 177 kişinin, maruz kaldığı işkenceler sonucu öldüğü yazmaktadır; gözaltında veya cezaevlerinde meydana gelen küpüpheli ölüm vakaları da 500 civarındadır (Dinçer, 2011: 4). 12 Mart romanlarının aksine, dönemin yazarlarının bu denli trajik bir toplumsal gerçeği yazılarında yeterli düzeyde yer vermeyecek kadar gerekli ve ilham verici bulmuyor olmaları manidardır. Tabi bunda, 12 Eylül döneminin meydana getirdiği farklı kültürel atmosfer, askeri rejimin baskısı ve bunun neticesinde toplumda oluşan inkâr psikolojisi gibi birtakım sebepler ileri sürülebilir.

12 Mart romanları ile 12 Eylül romanları bazı eleştirmenler tarafından farklı şekilde değerlendirilirler. Örneğin Fethi Naci, 12 Mart romanlarında sosyal gerçekçiliğin izlerinin daha etkin olduğu, buna karşın 12 Eylül romanlarında yoğun askeri vesayetinin etkisiyle toplumsal gerçeklerden uzaklaşıldığı bu durumun da yenilikçi roman anlayışının öncülüğünü yaptığını belirtir (Gümüüş, 1998: 4). Yeşim Dinçer '12 Eylül Romanlarında İşkence' adlı yazısında, 12 Mart romanlarına hâkim olan romantizmin 12 Eylül romanlarında tam olarak görülmediğini çünkü kimsenin artık kahraman olmadığını belirtir. Dinçer yazısında, "68 kuşağı başkaldırının sesiyse 78 kuşağı da yenilginin rengine boyanmıştır. Yenilgi duygusu, 12 Eylül romanlarına -ve elbette 12 Eylül sonrası topluma-öylesine sinmiştir ki işkencede çözülenler kadar direnenler de önemli bir iş başarmış saymazlar kendilerini. Oysa 12 Mart romanlarındaki hava bambaşkadır. Tezgâhtan geçen herkes olağanüstü bir deneyim yaşamış olmanın verdiği ayrıcalığa sahiptir." diye vurgular (Dinçer, 2011: 2). Berna Moran ise bu iki dönemin edebiyatını değerlendirirken, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin toplumu topyekün yıkıma uğrattığını ve bu durumun kültürel hayatı da doğal olarak etkisi altına aldığını belirtip, 12 Eylül müdahalesinin sosyal gerçekliği yansıtması yönüyle türk romanına etkisini 12 Mart'ın tam tersi yönünde çok yetersiz olduğunu belirtir. Moran aynı zamanda, 12 Eylül sonrası bir grup romancının uygulanan tüm siyasi baskılara boyun eğmediğini, ayrıca dönemin yükselen postmodern anlayışına rağmen darbe sonrası sosyal gelişmeleri, topluma uygulanan baskı ve şiddeti realist bir yaklaşımla eserlerinde konu ettiklerini ifade eder. (Moran, 1994: 56)

12 Eylül sonrasında yazılan romanlar arasında anlatımı süsleyen hapisane, baskı ve işkence olgusunun en güzel örneklerinden biri, psikiyatri uzmanı romancı Kaan Arslanoğlu'nun 1988'de yayınlanan ilk romanı *Devrimciler*' dir. Arslanoğlu romanında, devrimcilere karşı yürütülen süreklilikli avları, aramalar, açılan davalar, hapisler, tehditler, cezaevlerinde ve gözaltındaki işkenceler, öldürmeler, korkular, hesaplaşmalar, baskılar gibi birçok meseleyi somut ve ayrıntılı bir şekilde hiç bir siyasal görüşü de yüceltmeden, yadsımadan yansız olarak okuyucusuna sunduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Arslanoğlu romanında, liselerden, üniversitelerden, işçi kesiminden ve toplumun diğer kesimlerinden seçtiği kahramanlarının maruz kaldığı işkenceyi sayfalarca okuyucusuna anlatırken, abartısız, sade bir şekilde hem acıya maruz kalan kişinin duyduğu ağrı ve hissiyatı, hem de işkenceyi yapan mazoist ruhunu resmedebilmiştir. Bunu yaparken deneyimlerinin yanısıra psikiyatri mesleğinin kendisine giydirdiği donanımdan da yararlanmayı çok iyi başarmıştır.

İşkence olgusunu tüm detaylarıyla, romanın en uzun bölümlerinden biri olan 10. bölümde irdeleyen Arslanoğlu, örgütün önde gelenlerinden biri olan Bedri adlı kahramanın bir kuyumcu soygununa karışması sonrasında, öğrencisi olduğu üniversiteye giderken polis tarafından yakalanıp gözaltına alınmasıyla başlayan zorlu ve uzun süreç üzerinden ele alır. Yazar, gözaltındaki uygulamalara romanında geniş yer ayırmış, pasif roldeki sorgulanan tutuklu ile aktif roldeki sorgulayan devlet görevli(leri)si arasında geçen işkenceyle karışık diyaloglara geniş yer vererek tarafsız bir anlatımla okuyucusuna aktarmaya çalışmıştır. Soygun eylemini planlayan ve silahla birini yaralayan Bedri, kullandığı silahın yerini, görüşme yapacağı kişileri, randevu yeri ve saatlerini itiraf etmesi için acımasızca yapılan bir işkenceden geçirilmektedir. Devrime olan inancına ihanet etmeme uğruna işkencelere uzun bir süre dayanan Bedri, son günlerinde, yüzünün şişkinlikler ve morluklardan artık tanınmayacak halde olduğunu farkeder. Baktığı aynadaki yüzünü tanımlarken sorgu ve işkence mekânının çirkin fiziki özelliklerinden de bahsederek mekânın, maruz kaldığı kötü muameleye uygunluğunun tasvirini yapar: “Ağzının yara bere içinde kaldığı, burnundan iltihap aktığı ilk günlerde ortamın tamamlayıcı bir unsuru olmuştu tuhaf tuhaf pis kokular. Ardından duvarın o kendine has kokusu egemen olmuştu tüm kokulara. Zaten gözleri perdeli bu insanlar için yalnızca sesler, kokular ve acılar vardı bu dünyada, hepsi de abartılı boyutlara ulaşan duyularıyla. Yer yer sıvaları çıkmış, yüzlerce binlerce kişinin kafasını, yüzünü, sırtını dayadığı duvarın kokusu...” (s. 247).

Arslanoğlu romanında işkence olgusunu, 12 Mart romanlarında belirtildiği gibi soyut kavramların hâkim olduğu, gizli saklı Ziverbey köşklerinde uygulanan işkenceden ziyade, gün ortasında seyyar satıcıların, sokakta oynayan çocukların sesine karışan acı dolu çığlıkları nakleden örneklemeleri ile kullanır. İstanbul’da Gayrettepe emniyeti olduğu anlaşılan polis merkezinde yirmi günü aşkın işkence ve zulme maruz kalan ve geceyi bir kalorifer borusuna bağlı geçiren ve bunun için de oturması imkânsız olan Bedri’nin tutulduğu ortamı şöyle resmediyor: “...odanın penceresi, öte yanında sıra sıra apartmanlar bulunan dar bir sokağa bakar, binayı sokaktan ayıran alçak duvara birkaç metre mesafededir. O yüzden gündüz bile bazen karşı odalardan gelen çığlık seslerine, sokakta oynayan çocukların sesleri karışmaktadır. Cellâtlar genellikle akşam saat altıda yedide işlerini bitirip evlerine giderler. Dışarıdan gelen sesler işte o vakitler daha duyulur hale gelir. “Buraak, Buraak.” Bir kadın sokakta oynayan çocuğunu çağırılmaktadır. Ya da kadınlar pencereden pencereye seslenirler: “Ferihaa, bu akşam balık var galiba, çok güzel koktu. (...) Duvar iki

dünyayı birbirinden ayırır. Bir yanda yaşamın gündelik tekdüze akışı, öte yanda gözleri bağlı kurbanların zaman zaman gerçekliğinden şüpheye düştükleri karanlık acılar ve korkular dünyası...” (s. 236).

Bununla birlikte romanda yazar, bu işkence ve şiddeti salt bir vak’a aktarımıyla sınırlamamak, bir de olaya tarafsız bir gözle baktığını okuyucuya hissettirmek düşüncesiyle olsa gerek, devrimci gençlerin sorgulanma, gözaltında tutulma ve sonrasındaki tutukluluk süreçlerinde maruz kaldıkları tüm şiddeti, baskıyı, duydukları korkuyu söz konusu devrimci gençlerin iç konuşmalarına da yansıtmıştır. Örneğin romanın kadın karakteri Aylin, romanın 11. bölümünde kendi iç monologlarında, Bedri’nin işkencelere daha fazla dayanamadığını ve acılar içinde öldüğü bilgisini paylaşır. Aylin’in kendisi de gözaltından kısa bir süre önce çıkmış ama işkencenin kendi psikolojisinde meydana getirdiği ağır tahribattan henüz kurtulamamıştır. Görüştüğü, konuştuğu hiç kimseye devletin ajanıdır korkusuyla kesinlikle güvenmemektedir. Her an tekrar gözaltına alınıp sorgulanma ve işkenceye maruz kalma korkusu Aylin’i baskı altında tutmaktadır. Bedri ve Ayli’nin şahsında yazar, askeri yönetim tarafından darbenin hemen akabinde tüm yurt genelinde ilan edilen sıkıyönetim gereği, her türlü siyasi olaya karışmış, ideolojilere bulaşmış üniversite gençliğine uygulanan baskı ve şiddetin derecesini, işkenceler sonrasında gençlerde ve toplumun genelinde oluşturulmaya çalışılan korku imparatorluğunu, bir tutuklama ve gözaltı esnasında oldukça kötü muameleye maruz kalan devrimci karakterlerin şuur akışı ve iç konuşmalarıyla okuyucuya sunar. Böylelikle yazar, hem solun öz eleştirisini yapmak, hem de işkence ve baskının devrimci gençler üzerinde oluşturduğu derin etkiyi ve neticesinde oluşan psikolojik travmayı vurgulamak isteyerek baskıcı darbe zihniyetinin bireyler ve tüm toplum üzerindeki tahrip edici sonuçlarını yansıtmıştır.

Romanın birçok yerinde tüm bu olumsuz koşullar, okuyucuya iç monologlar aracılığıyla aktarılır. Yazarın, Aylin karakteriyle kullandığı iç monolog tekniği aslında, toplumun o dönemki korku imparatorluğu sonrasında yaşadığı travmayı da göstermektedir. Sokaklarda üç beş kişinin bir araya gelip konuşması ve birlikte yürümesinin dahi suç kabul edildiği bir ortamda, insanların açıktan fikirlerini, duygu ve düşüncelerini beyan etmeleri imkânsızdı. Aylin yine bir iç konuşmasında, “Her gün insanlar yakalanıyor. Dün belki yirmi kişi. Bugün belki kırk kişi. Yarın da insanlar yakalanacak ve oraya götürülecekler. Orada neler yapılıyor ben biliyorum. Düş değil. O bina var. Şu anda insanları ezmeye devam ediyor. Güç onlarda. Hak onlarda. Onlar her şey şimdi. Biz hiçbir şey... Onların

gözünde ben adı, sanı, okulu, evi belli bir düşmanım. Gece yarısı bir araba dayansa kapımıza tutup alacak" demektedir (s. 268). Arslanoğlu, romanın bu bölümünde, darbe sonrasında sıkı yönetimle birlikte hayatın her kademesine hâkim olan atmosferi, topluma hakim olan, sosyal hayatı etkisi altına alan bir endişe ve güvensizlik havasını yansıtmaktadır. Ülke geneline hâkim olan bu gergin ve korku dolu atmosfere dair ayrıntılar yine yazar tarafından, romanın 12. bölümde aktarılır. "Sokaklar asker ve polis kaynıyordu. Orduda ve poliste izinlerin kaldırıldığı söyleniyordu. Akşamları dışarıya çıkmak tehlikenin bile bile kucağına atılmaktan başka bir şey değildi. Tedirgin halk, korkusundan erken erken evlere kapağı atıyor, karanlık sokaklarda polisler, askerler ve niyeti bozuklar dışında kimse kalmıyordu" (s. 280).

1980 askeri darbesinden sonra yazılan diğer bir roman da Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan *Yüz: 1981* adlı romandır. *Yüz: 1981*, Mehmet Eroğlu'nun altıncı romanıdır. İlk beş çalışmasında 12 Mart döneminde siyasi eylemlere karışmış solcu karakterlerin mücadelelerini ve yaşadıkları dramları ele alan Eroğlu, *Yüz: 1981* romanında yakın tarihimize damgasını vuran, kırılma noktalarından 1980 askeri müdahalesi sonrasında gelişen sosyal ve siyasi olayları ele alır. 1980'li yıllarla birlikte kendini daha da hissettirmeye başlayan materyalist anlayışa ve çıkara dayalı yaşam tarzı, insan ilişkilerini derinden sarsmıştır. Eroğlu, *Yüz: 1981* romanında menfaat ilişkilerinin ön planda tutulduğu, bireysel anlayışın toplumsalculuk anlayışına tercih edildiği, günübirlik hayat tarzının özendirildiği bu dönemi anlatır.

Yüz: 1981 romanında, Eroğlu, ilk beş romanının aksine roman başkahramanı olarak bu kez sıradan, politikayla ilgisi olmayan, toplumsal duyarlılığı kalmamış, hayattaki tek gayesi gününü gün etmek, para kazanmak olan, olaylar üzerine derinlemesine düşünemeyen, analiz yapamayan, âşık olmak yerine kadınları cinsel bir obje olarak kabul eden, onlarla günü-birlik ilişki kurmayı seçen bir tipi öne çıkarmaktadır. Erdal Doğan romanın başkahramanını, âşık olmak yerine ilişki kurmayı seçen ve âşık olduğundaysa gerçek yüzünü keşfeden bir kişilik olarak tanımlamaktadır (Doğan, 2000). Bu sebeple *Yüz: 1981* Mehmet Eroğlu'nun 12 Eylül sonrasında toplum üzerine uygulanan devlet baskısının neticesinde ortaya çıkan insan modelini mercek altına alma amacı taşımaktadır. Aynı zamanda romanın kahramanı, diğer roman kahramanlarından farklı olarak 12 Eylül darbesinin mağduru değil egemen güç olan askeri yönetimin emrinde bir asteğmendir: Hayatını sadece cinsel münasebetler üzerine bina eden, altı kadınla yaşadığı ve bedensel

arzularından öteye geçemeyen maceralar yaşamış bir kişidir. Romanda bu kahraman kendisini şu sözlerle tanımlar: “Hiçbir hayatın başrolünü oynamaya kalkışmadım; kendiminkinin bile. Bu durum beni ne utandırıyor, ne de görevini savsaklayanlara özgü, üstü örtülü suçluluk duygusuyla yüklüyüm. Derler ki, geçmişe sığınmayan, anılaştıramadığımız inatçı hayatlar kendini yazdırır; ötekiler, yani kâğıda dökülmeyenler, yaşanmakla tükenirler, çünkü kalıcı özleri yoktur. Yazılan ve tüketilen; böyle bölerek bakarsanız, hayatım bu iki tanımın arasında - tüketilene yakın - öylece duruyor. Kısaca ne iyi, ne de kötü; sizinkine benzer, olağan bir hayat demek bu.” (Eroğlu, s. 6).

Eroğlu, romandaki adıyla ‘İsimsiz Kahramanı’nı günlük hayatta hemen her yerde rastlayabileceğimiz sıradan, siyasetten uzak bir kişi olarak okuyucunun karşısına çıkarması ile aslında, 1980 sonrasında toplum üzerine uygulanan siyasi baskılar ve şiddet sonucu oluşturulmaya çalışılan apolitik egemen insan tipini resmetmektedir. Bununla beraber, roman içerisinde kahramanın askerlik yaptığı yıllara dair geri dönüşlerine yer vermesi, askeri yönetimin sivil halka bakış açısını da yansıtır. Bu insan tipine İsimsiz Kahraman demesinin temelinde ise bu kahramanın şahsında 12 Eylül sonrasında oluşan bastırılmış topluma yönelik genel bir eleştiri yatmaktadır. Yazar, romanın 428. sayfasında bu eleştiriye İsimsiz Kahramanın kendi ifadeleriyle şöyle özetler: “Adım? Adımın ne önemi var? Çok istiyorsanız beni kendi adınızla çağırın. Bu bütün sorunları çözer. Zaten birbirimizden ne farkımız var? Belki bilmek istersiniz, artık yüzümü merak etmiyorum. 1981’de - her şey gibi - o da değişmiş. Sadece benimki mi? Aslında hepimizinki değişti, ama tek fark bu değişikliğin benim yüzümde açığa çıkıyor olması. İsterseniz, bu sizi rahatlatıcaksa bana ‘yüzsüz’ ün biri diyebilirsiniz.” (s. 428) Yazarın İsimsiz Kahraman olarak adlandırdığı bu kişi, her yönüyle askeri yönetimin sosyal hayatta görmeyi arzuladığı, isminin önemi olmayan, korku ve baskıyla siyasetten azledilmiş apolitik bir kişiliktir. Bu yozlaşmanın nedenleri ise 1980 sonrasında tüm toplumu derinden etkileyen siyasi, kültürel ve sosyal gelişmelerde aranmalıdır. Bu baskı süreci, insanların düşünme ve yorumlama yetisini zayıflatmış, insani ilişkilerini köreltmıştır. Ayrıca insanlar maddiyat merkezli ve çıkar endeksli bir yaşam anlayışına zorlanmış, siyasi, sosyal, kültürel ve manevi erdemlerde topyekûn bir yozlaşmaya mecbur bırakılmıştır. Eroğlu romanında, 12 Mart romanlarından ve Kaan Arslanoğlu’nun ‘Devrimciler’ romanından farklı olarak; sadece devletin kendi insanına uyguladığı şiddet, işkence ve baskı sahnelerini somut olarak göstermenin yanı sıra, 12 Eylül sonrasında uyguladığı baskı ve şiddetle

hedeflenen duyarsız insan ve onun nezdinde de bastırılmış toplumun bu yozlaşma içerisindeki genel görünümünü de resmetmiştir.

Romanda 1981 yılının anlatıcı için bir dönüm noktası olduğu bilgisi verilerek 12 Eylül askeri darbesi dönemine ait göndermeler, yaşanan gözaltılar, sorgulamalar, baskılar ve şiddet anlatıcı kahramanın geri-dönüş (flash-back) yöntemiyle okuyucuya sunulur. Ancak, anlatıcının geri dönüşlerinde, geçmişe ait bir ideoloji veya mevcut düzene karşı siyasi bir eleştiri vurgusundan ziyade, ilişkiye girdiği kadınları hatırlamada yardımcı olan tarihsel zaman dilimleri yer alır. Böylelikle yazar, politik yönü tükenmiş anlatıcı kahramanla, romanın genel işleyişine katkısı olmayan geri dönüşleriyle işkence ve şiddeti de geçirir tarzda, alelade bir durum olarak aktarmıştır. Bunun yanısıra, sıkıyönetim uygulamalarını, apolitik yaşamın ve bu yaşama bağlı olarak cinselliğin ve zevk odaklı ilişkilerin hatırlanması için birer süs olarak kullanmıştır. Bununla beraber, 12 Eylül işkencelerine dair anıları, yukarıda da belirtildiği gibi genellikle bir arkadaş, nesne veya olayla ilgili bir anlatıyı dile getirdiği zaman hatırlamaktadır. Örneğin, ilişkiye girdiği altı kadından biri olan Işık'ı düşünürken, Işık'ın önce gözaltına alınması ve sonrasında da tutuklanmasına dair anısını iç monolog yöntemiyle okuyucuya aktarır; "O, gözaltına almaya gittiğimiz bir 'rejim düşmanıydı" diye ifade eder (s. 146). Eroğlu burada, Işık'ın şahsında tüm solu işaret ederek, sol kesimin askeri yönetim nezdindeki rejim düşmanlığı konumunu da ortaya koyar. Anlatıcının diğer bir iç monologunda ise, ortaokuldan arkadaşı Faruk'u hatırlarken, onun sıkıyönetim döneminde katı bir işkenceci olduğunu ve nasıl acımasızca işkence yöntemleri kullandığından söz eder. Yine, üniversitede akademisyen olan ve tutuklanarak işkenceye tabi tutulan Tahir Hoca'yı da aynı şekilde okuyucu, anlatıcının geri dönüş yöntemiyle, iç monologlar aracılığıyla öğrenir. Bununla birlikte anlatıcı, romanın birkaç yerinde halası ve kuzeniyle aralarında geçen diyaloglarda da, sık sık ordu yönetiminin toplum üzerinde kurduğu baskı ve uyguladığı aşırı şiddete dair bilgiler paylaşır. Anlatıcı, halasına başta komünistler olmak üzere, bütün devlet düşmanlarının nasıl etkisiz hale getirildiklerini anlatırken, halası ve yeğeniyle, "1981'de bütün ülkede olduğu gibi İstanbul'da da sıkıyönetim" (s. 29) olduğu bilgisini de paylaşır.

Eroğlu'nun, olayları bizatihi tecrübe eden anlatıcı kahramanına, 1981 yılında yüzünde apolitik kişiliğe geçiş sürecinde beliren değişimleri fark ettirmesiyle, aslında 1981 yılından sonra toplumun genelinde hissedilen o dönemki apolitik geçişi sembolize etmeye çalışmıştır. Yazar kahramanının şahsında, askerî yönetimin dayattığı yeni-insan tipi ve yeni

toplum yapısını oluşturmadaki başarısını gözler önüne sermek ve aynı zamanda hemen yanibaşında gerçekleşen büyük toplumsal olaylara duyarsız kalıp kendini değişimin rüzgarına kaptıran toplumun eleştirisini yapmaktadır.

Olayların etrafında cereyan ettiği bu anti-kahraman, romanın ilk bölümlerinde verilen bir iç monoloğunda içinden geçtiği değişim sürecinin farkında olduğunu belirtir ve bu farkındalığı da belleğinde şu şekilde geçirerek ifade eder: “Yıllar sonra Tahir Bey’in kitabıyla ilgili bir yazıyı okuduğumda, küçümseme yüklü bir ifadenin doğru olmasa da gerçeğin soluk izlerini taşıdığını öğrenecektim. Ama 1981’lerde işkence gören her tutuklunun denizle ilgili bir geçmişi olduğuna inanırdım nedense. Aslında bu inancımı temellendiren Faruk’un ardında bıraktığı, dudakları kurumuş kanla mühürlenmiş (s. 23) zavallıların zorlukla mırıldandıkları o sihirli, mavi sözcüktü: Su, su... Su sesi kulaklarında giderek denize dönüşürdü. İşkence yakınında olanları da etkiliyordu. Bu etkilenme bende sözcükler arasında akrabalıklar keşfetme, köprüler kurma şeklinde ortaya çıkmıştı.” (s. 24). Anlatıcı kahraman, kendisinin darbe sonrasında görev yapan bir asteğmen olarak olaylara taraflı bakıyor olmasına rağmen, romanın son bölümlerinde arkadaşı Nejat’la konuşmasında söylediği “1981’de çok şey oldu, insanlığı katlettiler” (s. 325) cümlesi, o dönemlerde askeri yönetimin topluma karşı ciddi bir ön yargısı olduğunu ve bu önyargı neticesinde de uyguladığı baskı ve şiddeti özetler nitelikte. Buna karşın, yazar, anlatıcının ilk ve son kez duyarlı bir yaklaşım içinde olduğunu da göstererek kendisinin toplumdan daha henüz ümidini kesmediğini anlatmaya çalışır.

Sonuç

12 Eylül 1980 askerî müdahalesi Türk toplumunda bir daha geri dönüşü olmayan büyük bir değişimin başlangıç noktasıdır. Bu değişim sürecinde öncelik, bireylerin depolitize edilerek siyasetten azledilmelerine verilmiştir; böylelikle toplumda kültürel, ekonomik ve politik alanlarda arzu edilen kitlesel değişimin önü açılmış olacaktı. Ülkedeki mevcut siyasi fikirleri kendi varlığına birer tehdit olarak algılayan askeri rejim uyguladığı aşırı baskı ve şiddet ile siyasal, sosyal ve kültürel hayatı tamamıyla kontrolü altına alıp kısa sürede toplumu sindirmeyi başarmıştı. Tüm bu uygulamalara gerekçe olarak da 1960’ların sonunda başlayıp 1980 yıllara kadar devam eden siyasi anarşi ve buna ek olarak da siyasilerin sokaktaki kavgayı bitirecek çözümü üretmedeki yetersizlikleriydi. Neticede askerî rejim, kısa sürede olayların bedelini azami derecede güç kullanarak, en sert şekliyle sol görüşlü insanlar başta olmak üzere tüm siyasi gruplara ve

toplumun geneline ödetmiştir. Bu tarihten itibaren, bir taraftan yönetimin siyasetle alakalı yasakları had safhaya ulaşırken diğer taraftan da özel hayat, cinsellik, feminizm, içe dönüş, yalnızlık, tüketim, gibi konular medya aracılığıyla teşvik edilmiştir.

Bu çalışmada, sosyal ve siyasi boyutları açısından, daha önceki askeri darbelerde olduğu gibi, Türkiye'nin tüm sosyo-politik dinamiklerini sarsan 12 Eylül 1980 müdahalesinin, toplumu olduğu kadar edebiyatı da aynı derecede etkilediği belirtilerek, özellikle müdahale sonrasında kaleme alınan romanlarda bu etkinin izleri sürülmeye çalışılmıştır.

Türk romanı 1980'e kadar özellikle 60'lı yılların ortalarından sonra politik bir yelpaze içerisinde gelişmiş, sosyalist düşünce yapısı olmak üzere farklı siyasi ideolojilerin güdümünde devam etmiştir. 1980 askeri müdahalesi, genelde bütün siyasi görüşleri hedef alsa da özeldir özellikle yükselen sol düşünceyi kendine hedef seçmiş; bir daha toparlanamaması arzusuyla solu önce unutturmak sonra da yok etme amacını taşımıştır; alternatif olarak da popülist, pragmatist, tüketimci, kendi için yaşayan bencil bir düşünce yapısını dayatmıştır topluma.

Çalışmamıza konu olan romanlarda, alışılmış olay örgüsü ile klasik zaman anlayışı yerine, modern ve postmodern kurgunun kullanıldığı görülür. 'Yüz: 1981'in geri dönüş, diğer bir ifadeyle flashback tekniğini kullanması, ve anlatılan olaylarda sık sık yazarın üst anlatıcı rolüyle romanın kurgusuna müdahale etmesi, 'Devrimciler' romanında da anlatıcının hem herşeyi bilen bir üst anlatıcı hem de olayları yaşayan kahraman anlatıcı konumunda birbiri içinde olması ve olaylara çoklu bir bakış açısıyla bakması, yazın hayatında teknik açıdan meydana gelen değişimlerin de bir göstergesidir. 1970'li yıllarda yazılan 12 Mart romanları, yazın teknikleri açısından birtakım eleştirmenlerce zayıf bulunur; bunda da anlatımdan ziyade içeriğin önem arz etmesi etkilidir. 1980'den sonraki romanlarda ise öne çıkan endişelerin anlatılan konunun ne olduğu değil, nasıl anlatıldığı üzerinde odaklandığı görülür.

İncelenen iki romanda da 12 Eylül'ün izleri sürülmeye çalışılmıştır; siyasi ideolojilerin yok edilmesine dair askeri idare tarafından uygulanan sert ve şiddete dayalı yönetim anlayışı, gözaltı ve cezaevi süreçleri, sorgulamalar, gözaltında yapılan işkenceler, siyasal örgütlerin ve ideolojilerin kendi iç hesaplaşmaları ve çatışmaları, cinsellik ve aşk kavramının siyasi hesaplaşmalarla iç içe verilmesi, politikadan uzaklaştırılmış bireyin ve toplumun inşası gibi konular romanlarda ağırlık kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARSLANOĞLU, Kaan (2006). *Devrimciler*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel (1999). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- BALIK, Macit (2009). "Türk Romanında 12 Darbesi", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4 /1-II Winter 2009
- BELGE, Murat (1994). *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- COŞKUN, Sezai (2004). "İki Eserde İki Siyasi Dönem: Ya Tahammül Ya Sefer ve Mektup Aşkları", *Hece Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, S. 90/91/92, s. 531-535.
- CEMAL, Hasan (2004). *Tank Sesiyle Uyanmak, 12 Eylül Günlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap.
- DİNCER, Yeşim (2011). *12 Eylül Romanında İşkence*, İstanbul: Yazındergi Yayınevi.
- DOĞAN, Erdal (2000). "Toplumda Vicdani Derinlik Azalıyor", *Radikal*, İstanbul.
- ERTEM Ece, Cihan (2006). *Romanlarda 12 Eylül Askerî Müdahalesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EROĞLU, Mehmet (2000). *Yüz: 1981*, İstanbul: Everest Yayınları, 4. Basım.
- GÜMÜS, Semih (1998). "Fethi Naci ile Söylesi", Cumhuriyet Kitap Eki, İstanbul: Yenigün Yayıncılık.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2007). *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRSEL, Seyfettin (1998). "1980'li Yıllar ve Sonrası", *Cumhuriyetin 75. Yılı*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- KABACALI, Alpay (1992). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KARACA, Emin (2001). *12 Eylül'ün Arka Bahçesinde: Avrupada'ki Mültecilerle Konuşmalar*, İstanbul: Gendaş Kültür.
- MORAN, Berna (1994). *Türk Romanına Elestirel Bir Bakış 3*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- NARLI, Mehmet (2007). *Roman Ne Anlatır-Cumhuriyet Dönemi (1920-2000)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKTAY, Ahmet (2002). *Türkiye'de Popüler Kültür*, İstanbul: Everest Yayınları.
- OKTAY, Ahmet (2004). "1980 Sonrası Romanı Üzerine Birkaç Önvaryayım", *Hece Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, S. 90/91/92, s. 442-450.
- SEVER, Çiğdem (2011). *Geçmişle Hesaplaşmaya Bir Örnek: 12 Mart Romanları*, Ankara: Atılım Üniversitesi.
- SEVİNÇ, Canan (2004). "Tanzimat'tan Bugüne Türk Romanında Siyaset", *Hece Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, S. 90/91/92, s.511-530.
- TOSUN, Necip (2005). "Seksen Sonrası Türk Öyküsünde Yüzleşme, Yalnızlık, İç Dönüş" *Hece Öykü*, S. 9, s.59-68.
- TÜRKEŞ, A. Ömer (2004). "Darbeler; Sözü Bittiği Zamanlar..." *Hece Hayat, Edebiyat, Siyaset Özel Sayısı*, S. 90/91/92, s. 426-434.